

BİR HAYAL ÜRÜNÜ:

İTTİHAATÇILARIN "TÜRKLEŞTİRME POLİTİKASI"

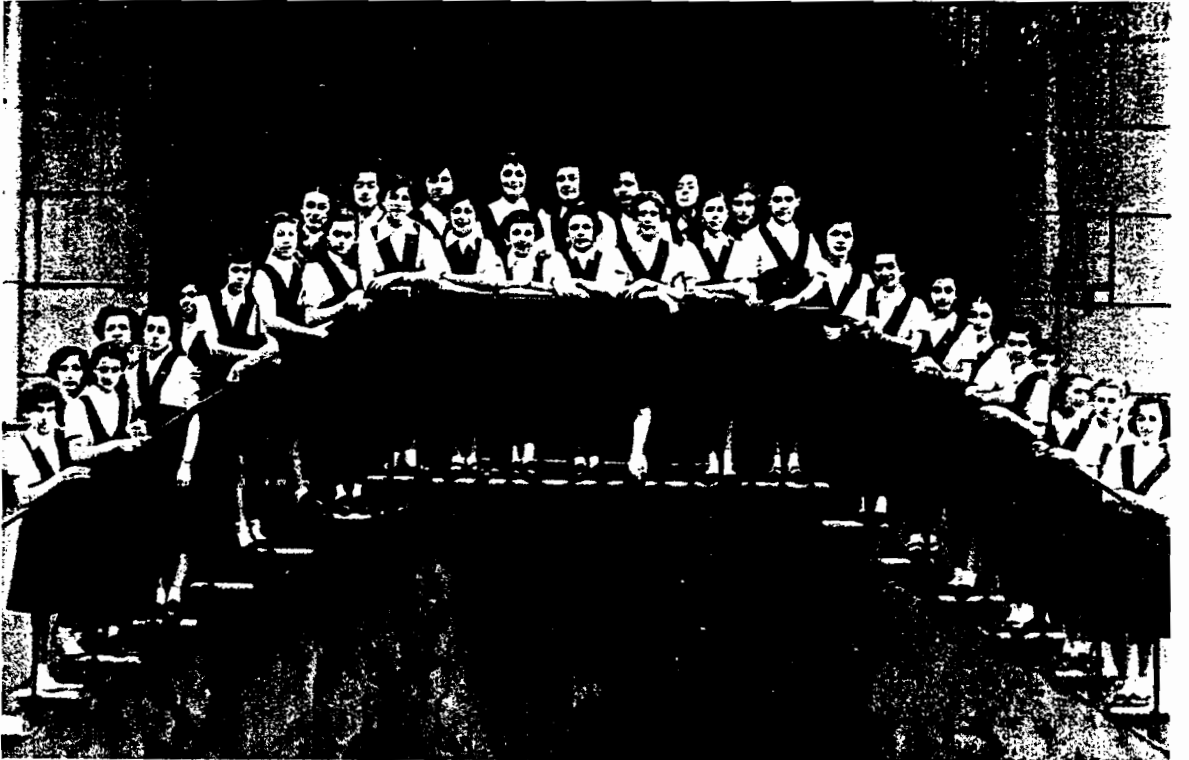
"Türkleştirme politikaları", Cumhuriyet Türkiye'si'ni geriye doğru "okuma"nın bir sonucudur. Türkiye Cumhuriyeti, homojen bir yapıyı gündeme getiren bir ulus-devlettir. Cumhuriyet'i hazırlayan fikir hareketinin tabanını Meşrutiyet'te bulmak doğaldır. Ancak, tüm bu tarihsel perspektifin göz ardı ettiği bir gerçek vardır. O tarihlerde yeşeren "Türk milliyetçiliği" düşüncesinin, İttihat ve Terakki'nin benimsediği bir politika ve dolayısıyla devletin izlediği bir politika olarak görülmesi, mantık yürütmenin sonucudur. İttihat ve Terakki Türkçü bir örgüt değildir; "millî" bir siyasal yapılanmadır. Osmanlı Devleti ise 1922'ye kadar "Osmanlı"dır.

"Hususi Mekteplerde, Türkçe'nin ve Türkiye Tarih ve Coğrafyasının Türkçe olarak Türk muallimler tarafından talim ve tedrisi mecburidir."

(1915 tarihli Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi'nden.)

Yanda, Notre Dame de Sion Lisesi öğrencileri.

Yazıda kullanılan görsel malzemeler: Şakirtten Mektepliye, Talebeden Öğrenciye" (Yapı Kredi Kültür Sanat, 1996)



ZAFER TOPRAK

Arnold J. Toynbee, *Turkey: A Past and a Future* başlıklı kitabında, İttihatçıların başlangıçta Fransız Devrimi ilkelerinden esinlenerek Osmanlı unsurlarını bağdaştırmaktan yana

olduklarını, 1909 kongresinde ulusçu düşüncelerin bastırılarak, örgütlenme hedefine yöneldiklerini vurguluyor, ancak bu geniş açının kısa sürede daraldığını ve Türk ögesinin ön plana geçtiğini söylüyordu. Bu söylem hemen hemen tüm II. Meşrutiyet

yazınında egemendir. Günümüz "soykırım" savlarının geri planında da bu söylem vardır: Balkan Harbi ile, -kimi diaspora tarihçilerine göre çok daha önce, hatta Tanzimat'tan itibaren- bir tür etnik milliyetçiliğin oluşturulduğu, bunun sonucu olarak

da İttihatçılar'ın "homojenizasyon" politikası güttükleri ve Cihan Harbi yıllarında bunun "patolojik" bir nitelik kazandığı iddia edilir. II. Meşrutiyet yıllarında gündeme gelen Türk milliyetçiliğinin, bir tür "etno-milliyetçilik" in Osmanlı yönetimine de hakim olan düşünce olduğu, bunun Osmanlı'yı tek bir unsurun, "Türk unsuru" nun hakim olduğu bir "ulus-devlet" e dönüştürmeye yönelik olduğu salt diaspora tarihçilerinin ileri sürdükleri bir sav değildir; ülkemizde tarihçilerin hemen hemen hepsi bu görüşü savunurlar. Bu, çoğu kez Cumhuriyet Türkiye'si'ni geriye doğru "okuma" nın bir sonucudur.

ulus-devletin inşa süreciydi. Osmanlı kimliği bir tür "anayasal vatandaşlık" tı ve Osmanlı'da yaşayan tüm "anasır" ı (unsurlar) kapsıyordu. İttihatçılara göre çağdaş devlet bireyi muhatap alan bir anlayış üzerine kurulacaktı.

Ferdinand Tönnies'in "gemeinschaft-gesellschaft" ayrımında vurguladığı gibi, Osmanlı'da Müslüman ve gayri Müslim cemaat olarak gündeme gelen cemaat anlayışını, "Osmanlı cemiyeti" nin oluşmasını önleyen katmanlaşmayı aşarak bireyi devletle muhatap kılmak, bireyi cemaat mensubu olmaktan kurtarıp

ittihatçıların bundan vazgeçtikleri ve İttihat ve Terakki'nin Balkan Harbi'nin ardından iktidara geldiğinde etnik unsurları zora dayalı olarak Türkleştirme sevdasına kapıldığı, bir başka deyişle "asimile" etme politikası izlediği vurgulanmaktadır. Ulusal tarih tezlerine göre, "çok unsurlu" bir devlet yapısı devlet aygıtını da farklı politikalar izlemeye zorluyor, bu ise çağdaş anlamda eşitçi, fark gözetmeyen bir yapının oluşmasını engelliyordu. Bir başka deyişle aşırı göreceli bir doku, "kültüralizm", bir tür "relativizm" ülkeyi her gün içinden çıkılmaz bir cendereye sokuyordu. İşte bu noktada,

"Türk milliyetçiliği" düşüncesinin, İttihat ve Terakki'nin benimsediği bir politika ve dolayısıyla devletin izlediği bir politika olarak görülmesi ne denli gerçekçidir? Bu tür bir soruyu yanıtlayabilmek için belki en etkin "turnusol" kağıdı, eğitimidir. Peki, eğitim alanında bir "asimilasyon" politikası güdülmüş müdür?

Türkiye Cumhuriyeti, homojen bir yapıyı gündeme getiren bir ulus-devlettir. Cumhuriyet'i hazırlayan fikir hareketinin tabanını Meşrutiyet'te bulmak doğaldır. Ancak, tüm bu tarihsel perspektifin göz ardı ettiği bir gerçek vardır: O tarihlerde yeşeren "Türk milliyetçiliği" düşüncesinin, İttihat ve Terakki'nin benimsediği bir politika ve dolayısıyla devletin izlediği bir politika olarak görülmesi ne denli gerçekçidir?

Bu tür bir soruyu yanıtlayabilmek için belki de en etkin "turnusol" kağıdı, eğitimidir. Eğitim alanında bir "asimilasyon" politikası güdülmüş müdür? Bu yazıda biz, Türkiye'deki tarihçilerin ve özellikle eğitim tarihçilerinin İttihatçıların eğitim politikasını değerlendireceğiz.

İTTİHAHÇILARIN "ANAYASAL VATANDAŞLIK" ÖZLEMİ

Ulusal tarih söylemini şu şekilde özetlemek olası: İttihatçılar 1908'i gerçekten Osmanlılık idealleriyle gerçekleştirmişti. Bu, bir tür Osmanlı ortak paydasında yeni bir

Salut de Constantinople.

Vue de l'école Comerci

Heybeliada
Ticaret Okulu.



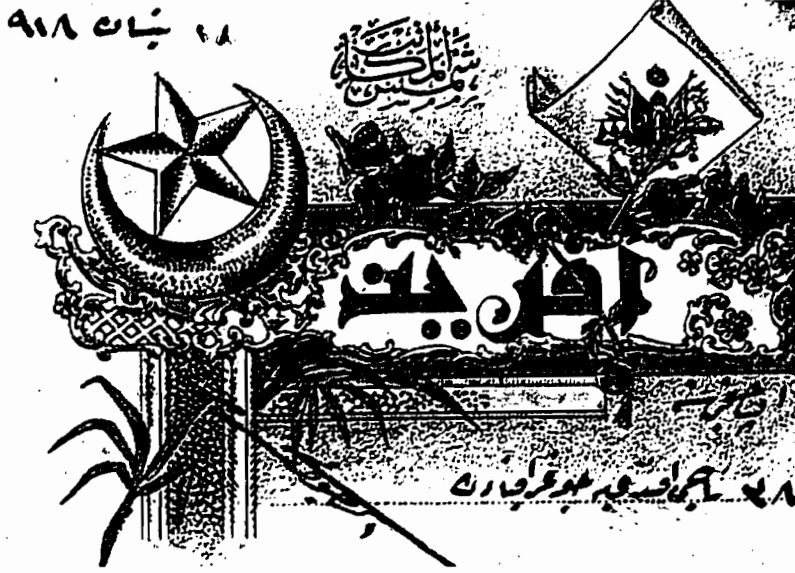
"yurttaş" a dönüştürmek, ona "anayasal vatandaşlık" vermek 1908 devriminin ana sorunsalıydı. Ayrıca cemaatler her türlü dış baskı için aracı işlevi görüyordu. Pekiştirilmiş Osmanlı kimliği dış müdahalelerin de önünü kesecekti. Böylece "bağımsız" bir ulus-devletin inşa süreci başlatılabilecekti.

II. Meşrutiyet üzerine yazılmış hemen tüm metinlerde bu anlayışın 1908'in başları için geçerli bir evre olduğu, ancak, kısa bir süre sonra İt-

"etno-milliyetçilik" ya da "homojenizasyon" yaşandığı savı gündeme geldi. Bu sav, gerek Türkiye'de sosyal bilimci ve tarihçilerin görüşlerine, gerekse yurt dışında diaspora tarihçiliği de dahil tüm Osmanlı/Türkiye çalışmalarına hakim oldu.

Tekrar ediyoruz: İttihat ve Terakki Türkleştirme politikaları uyguladı mı? Bu süreçte eğitim omurga işlevi gördü mü?

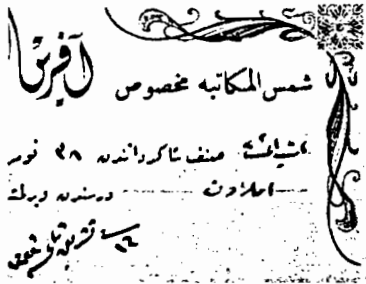
Başta eğitim tarihçileri olmak üzere,



Türkiye'de eğitim tarihçilerinin aymazlığının gerisinde "üşengeçlik" yatar. Nasıl olsa sizden önce birileri bu mevzuatı görmüştür ve orada burada zikretmiştir. Yapılacak tek şey, onların söylediklerini doğru addedip gönderme yapmaktır. Gidip, arşiv ya da kütüphane köşelerinde mevzuat peşinde koşmanın alemi yoktur. Öte yandan, tarihçilerimizin "zihinsel" ulusal dürtülerine de şu tür bir anlayış, tabir yerindeyse "cuk" oturmaktadır: İttihatçılar Türkçüdür, Türk milliyetçisidir.

Şems-ül Mekâtib'de dağıtılmış farklı tarihlere ait "Aferin" belgeleri.

Meşrutiyet döneminde okullarda öğrencilere birkaç çeşit ödül veriliyordu. 'Aferin' bu ödüllerin en bilinenlerinden.



hemen tüm tarihçiler böyle olduğu konusunda hemfikir. Buna kanıt olarak da mevzuat gösterilmekte. Tarihçilerin, "cemaat ve ecnebi mektepleri"yle, II. Meşrutiyet yıllarındaki özel okullarla ilgili gönderme yaptıkları iki önemli mevzuat vardır. Bunlardan ilki, "İmtiyazât-ı ecnebiyyenin ilgası üzerine ecârib hakkında icra olunacak muameleye dair talimatname" olarak da bilinen "İmtiyazât-ı ecnebiyyenin ilgasından dolayı memurine tebliğ olunacak talimatname"nin bir tür zeyli olan "Müessesât-ı mezhebiyye ve tedrisiyye ve bahriyye ve mekâtib ve emâkin-i sıhhiyye-i hususiyye"dir.

Osmanlı Hariciye Nezareti bunu "İmtiyazât-ı ecnebiyyenin ilgasından dolayı memurine tebliğ olunacak talimatname" başlığı altında risale olarak yayınlamıştır. (Osmanlı Hariciye Nezareti, İmtiyazât-ı ecnebiyyenin ilgasından dolayı memurine tebliğ olunacak talimatname, İstanbul; Matbaa-i Amire, 1330.)

Yasa, kapitülasyonların kaldırılışının ardından, 914 sonbaharında çıkarılmıştır. Gerekçesi, kapitülasyonların kaldırılışının idari kadrolar tarafından yürütülüşünü düzenlemektir. Nitekim talimatnamenin ilk maddesi bu hususa dikkat çeker. Ancak, dönemin Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği tarafından kaleme alınmış olan bu talimatname iradeye arzolanmamış ve Takvim-i Vakayi ile yayınlanmamıştır. Bir başka deyişle, yürürlüğe konup konmadığı şüphelidir. Ancak tarihsel önemi nedeniyle Sicilli Kavanin'in II. cildinde kayda geçmiştir. Diğer i ise Cumhuriyet yıllarında da yürürlükte

olan 20 Ağustos 1331 / 2 Eylül 1915 tarihli "Mekâtib-i Hususiyye Talimatnamesi"dir. İlki Osmanlı'daki yabancı okullarla ilgili düzenlemeye giderken, "anasır-ı gayr-ı müslime" ya da "mîle-i gayr-ı müslime"nin açmış olduğu okullar bu ikinci mevzuat kapsamına girer.

Bu ikinci mevzuat dolaylı olarak yabancıların da Türkiye'deki eğitim faaliyetlerini düzenler. Bir başka deyişle, 1914 mevzuatı salt yabancıların Osmanlı topraklarında açtıkları okulları kapsarken, 1915'te çıkarılan Mekâtib-i Hususiyye Talimatnamesi yerli, yabancı her türlü özel okul için geçerlidir. Her iki mevzuatta da Türkçenin yanı sıra tarih ve coğrafya dersleri ve okutulacağı dil gündemdedir. 1915'te bu derslerin kimler tarafından okutulacağı kaydedilmektedir.

TÜRKLEŞTİRME TEZLERİ

Cumhuriyet Türkiye'sinde yayınl-

nan eğitim tarihi kitapları ya da eğitimi kapsamına alan tarih üzerine yazılmış eserlerin hemen tümü, İttihatçıların eğitimi "millileştirme" adı altında Türkçe yanı sıra Türk tarihi ve Türk coğrafyasının Türk hocalar tarafından Türkçe olarak okutulacağını iddia eder.

Aşağıda belirteceğimiz iki istisna dışında bu tarihçilerimiz, ilgili mevzuatı görmeksizin kısır bir döngü içerisinde birbirlerine gönderme yaparak "Türkleştirme" tezleri geliştirmişlerdir. Bu tezler doğal olarak 1915 tehcirinin yorumunda "soykırım" tezleri için zemin oluşturmaktadır. Böylece Türkiye'de tarihçiler "milliyetçilik" adına geçmiş "Türkleştirirken" farkında olmaksızın "soykırım" değirmenine su taşımaktadırlar.

İttihatçıların "milli maarif" anlayışı gerçekten bir tür ayrımcılık gütmüş müdür? Osmanlı topraklarında yaşayan kimi unsurları zorla "Türkleştirme" girişiminde bulunmuş mudur? Gayri Müslimlere zorla Türk tarihi ve Türk coğrafyasını Türk hocalar tarafından Türkçe olarak okutturmuş mudur? Eğitim tarihçilerimize bakarsanız, yanıt "evet"tir. Diaspora tarihçileri için bu haydi haydi "evet"tir. Her türlü İttihatçıya atfedilen "etno-milliyetçilik" ya da "homojenizasyon" tezlerinin gerisinde bu tür bir gerçek yatar.

Türkiye'de eğitim tarihçilerinin ayırmazlığının gerisinde "üşengeçlik" yatar. Nasıl olsa sizden önce birileri bu mevzuatı görmüştür ve orada burada zikretmiştir. Yapılacak tek şey, onların söylediklerini doğru addedip gönderme yapmaktır. Gidip, arşiv ya da kütüphane köşelerinde mevzuat peşinde koşmanın alemi yoktur. Öte yandan, tarihçilerimizin "zihinsel" ulusal dürtülerine de şu tür bir anlayış, tabir yerindeyse "cuk" oturmaktadır: İttihatçılar Türkçüdür, Türk milliyetçisidir. O nedenle eğitimi de "Türkleştirmeleri" doğaldır. Gayri Müslimler ve yabancılar ülkeyi bölmüş, parçalamıştır. Buna yanıt olarak da Türk etnik unsuru üzerine kurulu bir "etnik milliyetçiliğin" gelişmesi doğal sonuçtur.

OSMANLI'NIN SON MİLLİYETÇİLİĞİ

İttihat ve Terakki'nin "milli" olduğu bir gerçektir. Ama bu "milli"lik sanıldığı gibi etnik tabana oturan bir milliyetçilik değildir. Onlar için milli olan, Osmanlı'dır. Değişik "unsur"lardan oluşan bir devlet ancak dışa karşı tavrıyla "milli" olabilir. Bu nedenle kimi İttihatçılar Türk Ocakları, Türk Yurdu gibi çevrelerde öbekleşmişlerse de iktidardayken devlet politikası olarak hiçbir zaman "etnik" politikalar izlememişlerdir. Bunun "turnusol kağıdı", eğitimdir. "Homojenizasyon" tezlerinin ters yüzü, "sosyalizasyon"dur. İttihat ve Terakki'nin politik sosyalizasyonu bir tür liberal milliyetçilik tezine dayanır. Osmanlı değişik unsurlarıyla, cemaat anlamına gelen şekliyle, "millet"leriyle bir bütündür. Bu "millet"ler, imparatorlukların doğası gereği bir arada yaşarlar. Osmanlı uyruğunun bir "millet"e mensup olduğunu söylemesi, değişik kimliklerden birini ifade etmesi anlamına gelir. O aynı zamanda bir Osmanlı'dır, Kastamonulu ya da Maraşlıdır; Katolik ya da Protestandır; alevidir, sünnidir; Arnavuttur, Çerkestir, Kumuktur, vesaire. Osmanlı'da "millet" bağlamında bu tür bir alt kimliğe sahip olmayan unsur, Türkçe konuşan Müslümanlardır.

Bu nedenle Türk milliyetçiliği Osmanlı'nın son milliyetçiliğidir ve diğerlerine üstün gelme kaygısıyla gündeme gelmemiştir. Ziya Gökalp, bu tür bir kimlik ihtiyacının nasıl doğduğunu *Divan-ı Harb-i Orhî*'de açık bir şekilde gündeme getirir.

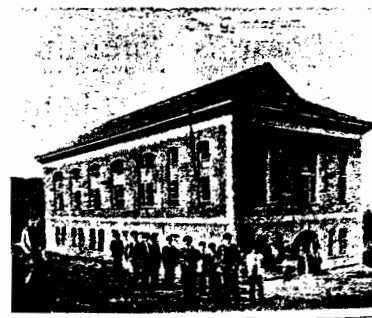
"Türkleştirme" tezlerinin başlangıç noktası ünlü tarihçimiz, İstanbul Vilâyeti Mektupçusu Osman (Nuri) Ergin'dir. 1939-1943 yılları arası yayınlanan beş ciltlik *Türkiye Maarif Tarihi*'nin 4. cildinde, azınlık anlamına gelen "azlık mektepleri"ne yer verir. Bu bağlamda, 1915 tarihli Mekâtib-i Hususiyye Talimatnamesi'nden söz eder ve kitapta şu satırlar yer alır:

"Lisanı resminin gayri lisanla icrayı tedrisat olunan Hususî Mekteplerde, Türkçenin ve Türkiye Tarih ve



23 Haziran 1912'ye ait, Hatuniye Mekteb-i'nden bir öğrencinin "imtihan-ı umumi"de ibraz ettiği ikincilik belgesi.

Rumeli Hisarı'ndaki Robert Koleji...



Coğrafyasının Türkçe olarak Türk muallimler tarafından talim ve tedrisi mecburidir." (Cilt 4, s. 1744.)

Osman Ergin'in kitabında yer alan bu "Türkleştirme politikası" eğitim tarihçilerimiz tarafından da tekrarlanmıştır. İki önemli temel kaynaktan yola çıkalım: Hasan Ali Koçer'in, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi* (1773-1923) ve Yahya

Akyüz'ün, *Türk Eğitim Tarihi* (Başlangıçtan 1982'ye) adlı eserlerine gönderme yapalım.

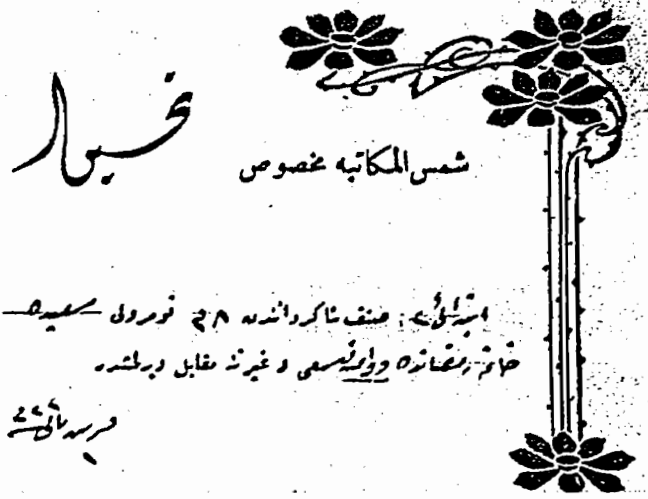
Önce Hasan Ali Koçer'in yazdıklarına bakalım:

"Meşrutiyetin ikinci devresi diyebileceğimiz I. Cihan Harbi yıllarında Hükümetin artık her şeye hâkim olmaya başladığı muhtelif vesilelerle belirtilmişti. Bilhassa azınlık ve yabancı özel okulları kendi hükmüne almak için 1915 yılında aşağıda önemli hususlarını verdiğimiz Mekâtib-i Hususiyeye Talimatnamesi yayınlandı. (Mekâtib-i Hususiyeye Talimatnamesi, 1331.)

Madde burada belirtilmiş olmasına rağmen, aşağıda belirteceğimiz son cümlesine yer verilmemiştir. Devam edelim:

"(...) Bu Talimatnamenin azınlık ve yabancı okulları için neler getirdiği tekrar belirtilecek olursa, 6. maddede "Türkçe'den gayri lisanla icra-i tedrisat olunan mekâtib-i hususiyeye'de Türkçe'nin ve Türkiye Tarih ve Coğrafyasının Türkçe olarak ve Türk muallimler tarafından talim ve tedrisi mecburi tutulmuş". (Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi* (1773-1923), İkinci basılış, İstanbul; Milli Eğitim Basımevi, 1974, s. 206-207, 210-111.)

rum getirmektedir: "(...) 1914'te I. Dünya Savaşı'nın patlaması, Osmanlı Devleti'nin Almanya yanında savaşa girmesi, Rum ve Ermeni azınlıkların da karşı cephedeki devletlerle işbirliğine gitmeleri, Balkan savaşları sonunda Rumeli'deki toprakların önemli bir bölümünün üzerinde Türk ve azınlık halkla beraber elden çıkması, Ermenilerin Doğu Anadolu'dan güneye doğru tehciri (göç ettirilmesi) gibi yeni olaylar nedeniyle Osmanlı Devleti ülkede kalan ve sayıları biraz daha azalmış bulunan azınlıkların öğretimini düzenlemek için artık önünde bir engel görmemiş ve 1915 tarihli Talimatname işte bu sırada çıkarılabilmektedir.



Cemaat mekteplerini de içeren 1915 tarihli düzenleme, okulların doğal olarak cemaatin kendi dilinde eğitim yapmalarını öngörmektedir. Yani Rumca, Ermenice vs. 1915 mevzuatı "lisan-ı resmî" olan Türkçe'nin de bu okullarda cemaatin dilinin yanı sıra okutulmasını şart koşturmaktadır.

Bu Talimatnameye göre, azınlıklar ancak kendilerinin oturduğu mahalle veya köylerde okul açabileceklerdir. Kendi dilleri öğretim dili olabilir, fakat okullarda Türk dili yanında Türkiye Tarihi ve Coğrafyası Türkçe olarak ve Türk öğretmenlerce okutulacaktır. Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi* (Başlangıçtan 1982'ye) başlıklı eserinde yer alıyor. (Ankara; A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını, 1982, s. 179-180)

1906 - 1920 yılları arasında öğrencilere verilmiş 'Aferin' belgeleri.

"(...) 6. madde- Lisan-ı resmiden gayri lisanla icray-ı tedrisat olunacak mekâtib-i hususiyede Türkçenin ve Türkiye tarih ve coğrafyasının Türkçe olarak Türk muallimler tarafından talim ve tedrisi mecburidir. Türkçe, sınıf-ı ibtidaiyede haftada dört saatten ve sınıf-ı taliye ve âliyyede iki saatten dún olmayacaktır..." (s. 206-207)

Yukarıda atlandığını söylediğim ve aşağıda göreceğimiz cümlecik burada kasten çıkarıldığı kanısını doğurmaktadır. Zira 6. maddeye gönderme yapılarak, "Türkçe olarak ve Türk muallimler tarafından talim ve tedrisi mecburi tutulmuştur" denmektedir.

Keza Yahya Akyüz de benzer bir yo-

Listeyi fazla uzatmaksızın, yakın dönemde çıkmış iki kitaba daha gönderme yapalım:

Mustafa Gencer'in *Jöntürk Modernizmi ve Alman Ruhü - 1908-1918 Dönemi Türk-Alman İlişkileri ve Eğitim* adlı eserde şu satırlar yer alır:

"I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Osmanlı hükümeti Özel Okul Kanu-

nu'nda (Mekâtib-i Husûsiye Talimatnâmesi) değişiklik yaptı. Buna göre, azınlıklar sadece gerçekten ikamet ettikleri yerlerde ana dillerinde özel okullar kurabileceklerdi. Bu da okullarda Türk Dili, Tarihi ve Coğrafyası derslerinin Türk öğretmenler tarafından okutulması ve okulların Maarif Nezareti ve/veya mahalli makamların denetiminde olması şartına bağlıydı."

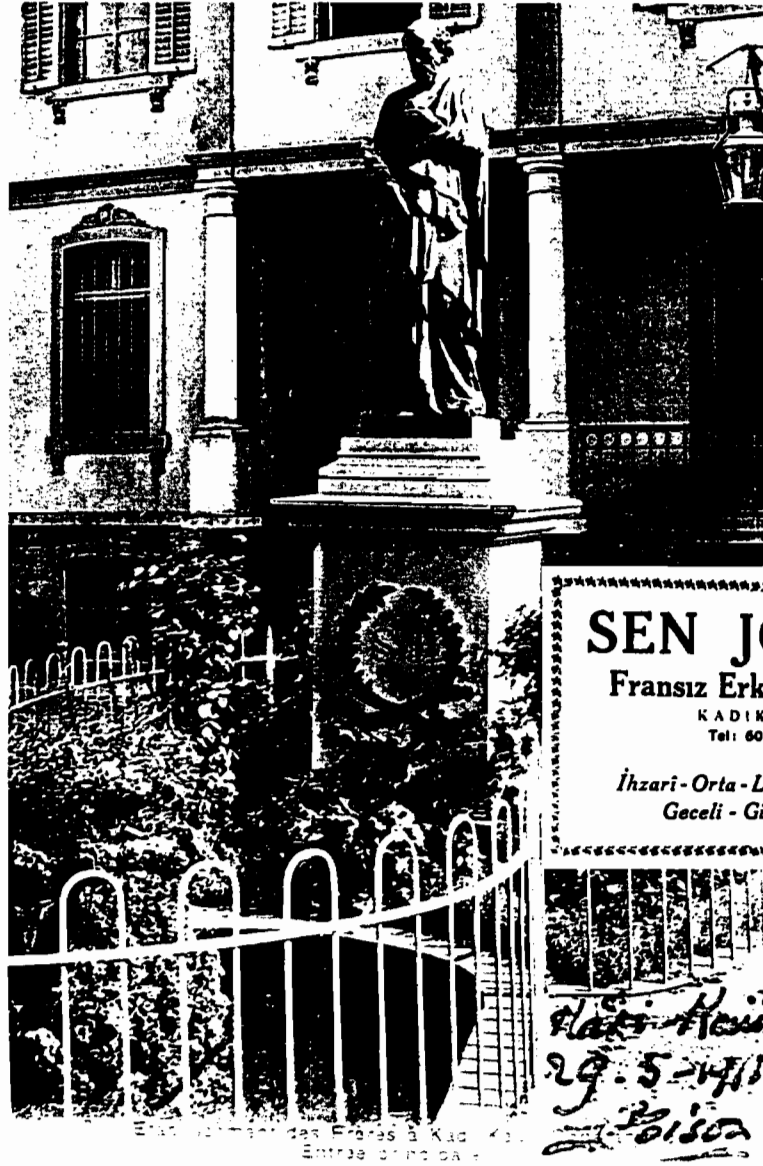
Aynı şekilde Mustafa Gencer, Hasan Ali Koçer'e gönderme yapmaktadır. O da, kendinden öncekiler gibi, cemaat mekteplerinde Türk tarih ve coğrafyasının Türk öğretmenlerce okutulacağını vurgulamaktadır. (Mustafa Gencer, *Jöntürk Modernizmi ve Alman Ruhü - 1908-1918 Dönemi Türk-Alman İlişkileri ve Eğitim*. İstanbul; İletişim Yayınları, 2003, s. 103-104.)

Talimatnameyi görmeden gönderme yapan bir diğer yazar, Mehmet Emin Elmacı'dır. İttihat-Terakki ve Kapitülasyonlar başlıklı eserinde Mekâtib-i Hususiyye Talimatnamesi'nin söz konusu maddesi ile ilgili olarak şu satırlara yer verir. "Ayrıca yabancı dilde eğitim-öğretim yapan okullarda Türkçe, Türkiye Tarih ve Coğrafya dersleri Türkçe olarak Türk öğretmenler tarafından verilecekti (6. madde)". Mehmet Emin Elmacı, *İttihat-Terakki ve Kapitülasyonlar*, İstanbul; Homer Kitabevi, 2005, s. 147.

MEVZUATIN DEDIĞİ...

Çoğaltılabilecek bu tür örnekleri bir kenara bırakalım ve gerçekten mevzuatın ne dediğini görelim: Takvim-i Vakayi'de (13 Eylül 1331, numero 2302, s. 1-5) yer alan 20 Ağustos 1331 günlü Mekâtib-i Hususiyye Talimatnamesi'nin 6. maddesi şöyle:

"Madde 6- Lisan-ı resminin gayri lisanla icra-i tedrisat olunan mekâtib-i hususiyyede Türkçe'nin ve Osmanlı tarih ve coğrafyasının talim ve tedrisi mecburidir. Türkçe sunuf-ı ibtidaiyyede haftada dört saatden ve sunuf-ı taliyye ve aliyyede iki saatden dún olmayacak ve Osmanlı tarihi ve coğrafyası mektebin lisan-ı



Kadıköy Saint Joseph Lisesi.

SEN JOZEF
Fransız Erkek Lisesi
KADIKÖY
Tel: 60021
İhzarî - Orta - Lise sınıfları.
Geceli - Gündüzlü

Handwritten note in Turkish:
Kadıköy
29.5.1918
Bolson

İttihatçuların "maarif" politikaları, "millî" kaygılar nedeniyle öğrencilere Osmanlılık kimliği aşılamaaya yönelik bir, eğitimi tek çatı altında birleştirme girişimidir. Bu, "anayasal vatandaşlık" anlayışı üzerine kurulu bir Osmanlı yurttaşı inşa sürecinin parçasıdır.

tedrisiyle de okutulabilecektir." Bu günkü dile madde şu anlama geliyor. Resmi dil, yani Türkçe dışında bir dilde eğitim veren özel okullarda Türkçe ve Osmanlı tarih ve coğrafyasının okutulması zorunludur. Bu arada şunu belirtelim, daha önce de "lisan-ı resmi" olarak Türkçe bu okullarda zorunluydu. Türkçe ilkokullarda haftada dört saat, orta ve

liselerde iki saatten az olmayacaktır. Osmanlı tarih ve coğrafyası da okutulacaktır ve bu dersler okulun eğitim diliyle verilebilir.

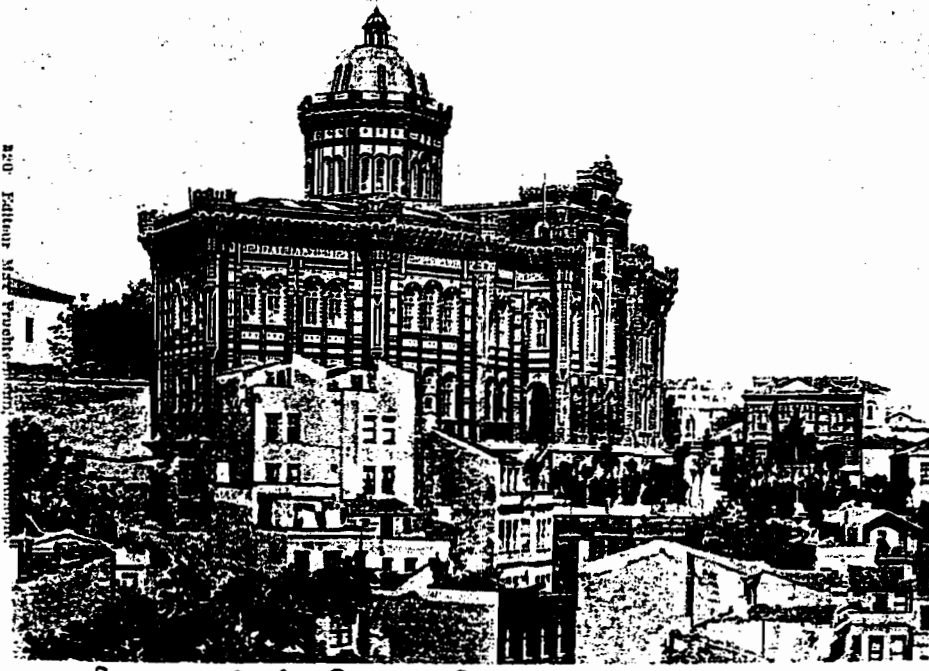
Bu mevzuatla, Osmanlı topraklarında bulunan değişik "unsur"lara ya da "millet"lere ait özel okullar ve yabancı okullar, cemaat dillerinde ya da yabancı dilde eğitim verirken

I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Osmanlı hükümeti Özel Okul Kanunu'nda değişiklik yaptı. Böylece azınlıklar sadece gerçekten ikamet ettikleri yerlerde ana dillerinde özel okullar kurabileceklerdi

Yanda:
Fener'deki Rum Okulu.

Altta:
Edirne'deki Katolik Bulgar Okulu.

Gymnase grec du Fanar.



*the other language.
there is no to sharmak ?
some little. still language
for few*

Türkçe'yi de öğretmeye mecbur tutuluyorlardı. Bu okullarda ayrıca Osmanlı tarih ve coğrafyası, -Türk tarih ve coğrafyası değil- okutulacaktı. Bu dersler eğitim kurumunun diliyle, yani Ermeni okullar Ermenice, Rum okulları Rumca -yani Türkçe değil- doğal olarak kendi cemaatlerine mensup hocalar tarafından -yani Türkler tarafından değil- okutulabilecekti. Bir başka deyişle İttihatçılar Müslim ya da gayri Müslim herhangi bir okulda Türkleştirme politikası

uygulamamıştı. Tek yapılan, devletin resmi dili olan Türkçe'nin cemaatin dili ya da yabancı dil yanı sıra okutulmasının şart koşulmasıydı.

TÜRKÇE; LİSAN-I RESMİ

Talimatnameyi içerik açısından doğru yansıtan iki yazarı burada belirtmek gerekiyor. Bu kişiler, kitapların yayınlanış tarihine göre Halil Aytekin ve Şamil Mutlu'dur. Halil Aytekin, bilfiil Takvim-i Vakayi'nin 13 Eylül

1331 (sayı 2303) günlü nüshasına gönderme yaparak, talimatnamenin altı maddesini aynen kitabına alıyor. (Halil Aytekin, *İttihat ve Terakki Döneminde Eğitim Yönetimi*, Ankara; Gazi Eğitim Fakültesi Yayını, 1991, s. 152-155.) Bunlar arasında, yukarıda kaydettiğimiz ünlü 6. madde de var.

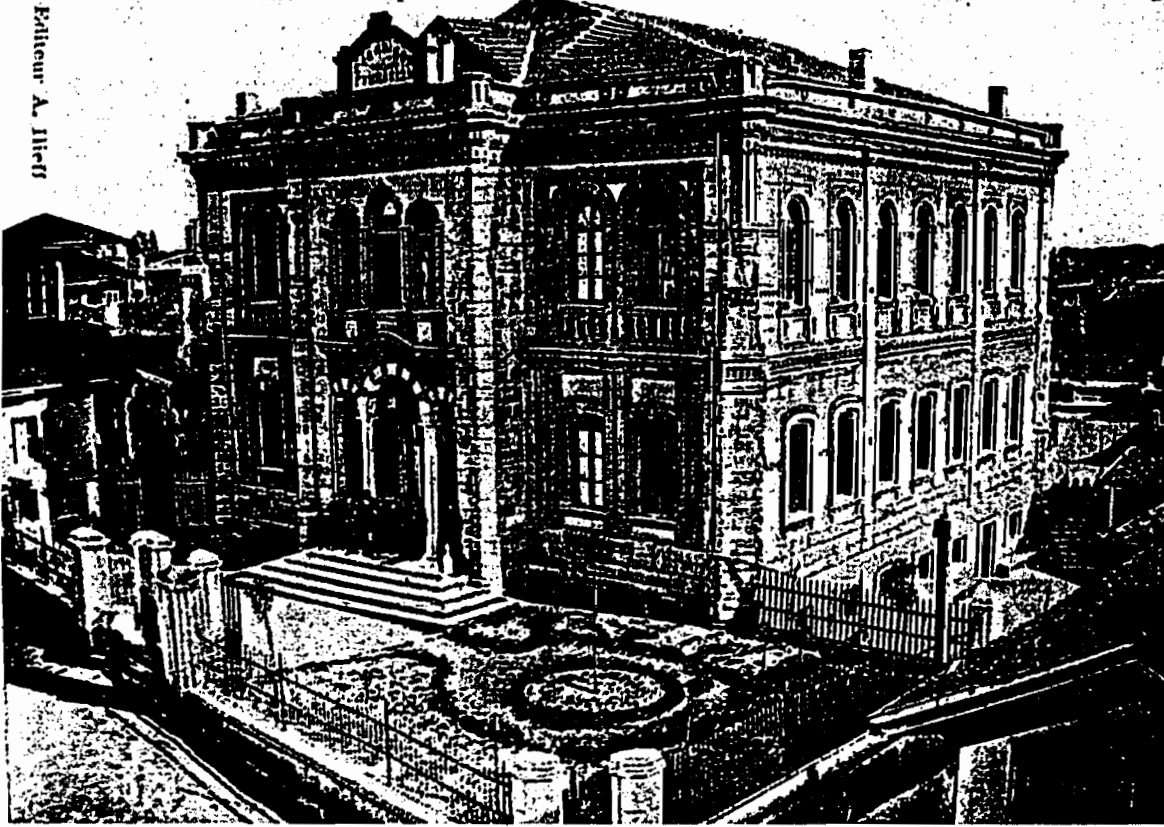
Ancak, maddelerin de yer aldığı Me-kâtib-i Hususiye Talimatnamesi bahsini "Görüldüğü gibi, talimatname ile bütün mevzuat boşlukları ka-



Gymnase Grec

Edirne'deki Rum Okulu.

Yedikule'deki Alman Okulu.



patılmış ve hükümet otoritesini kabul ettirmiştir. Bu müesseseler fesat yuvaları olmaktan çıkarılarak Türk kültürüne, dine ve ahlâka aykırı tedrisat yapmaları men edilmiştir" sonucuna varmıştır. Hükümetin bu mevzuatla özel okullar eğitim sistemine çeki düzen verdiği ve "otorite"sini kabul ettirdiği doğrudur. Nitekim Cumhuriyet yıllarında da bu mevzuat, Osmanlı yerine Türkiye sözcüğü ikame edilerek yürürlükte kalmıştır. Ama talimatnamenin "Türk kültürüne, dine ve ahlâka aykırı tedrisat yapmalarının men' edildiği" sonucuna varılmasını gerektirecek unsurları içerdiğini söylemek olanaksızdır.

Daha önceki benzer düzenlemelerde de yer aldığı gibi, Türkçe'nin bir "lisan-ı resmi" olarak okutulması bir kez daha vurgulanmıştır. Keza Şamil Mutlu da Talimatnameyi görmüş, hem Takvim-i Vakayi'yi hem de Marif Nezareti'nin yayınladığı risaleyi (Mekâtib-i Hususiyye Talimatnamesi, İstanbul, 1331) kaynak olarak göstermiş ve hemen tüm mevzuatı bugünkü dile aktararak, -ki yapmama- lıydı ya da ayrıca belge olarak kita-

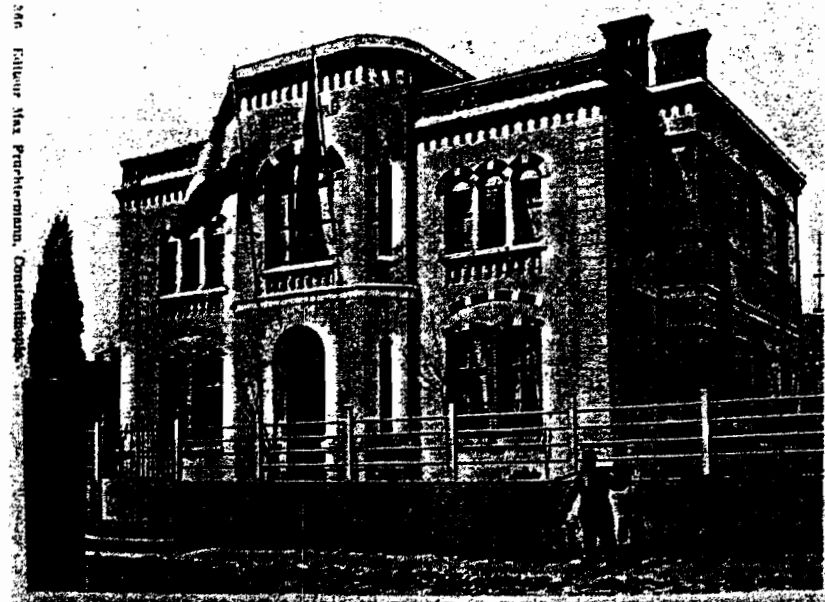
bin sonuna Osmanlıca metni eklemeliydi- kitabında vermiştir. (Şamil Mutlu, *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları*, İstanbul; Gökkubbe Yayınevi, 2005, s. 41-47)

Şamil Mutlu'da 6. madde şu satırlarla yer alır: "Türkçe'den başka lisanla eğitim veren özel okullarda, Türkçe, Osmanlı Tarih ve Coğrafyası mecburidir. Türkçe iptidai okullarda

haftada dört saat, taliye ve âliyelerde iki saatten az olmayacak, Osmanlı Tarih ve Coğrafyası okulun lisanı ile okutulabilecektir." s. 42.

OSMANLI YURTTAŞI İNŞA SÜRECİ

Sonuç olarak şu söylenebilir: Cemaat mekteplerini de içeren 1915 tarihli düzenleme, bu okulların doğal ola-



rak cemaatin kendi dilinde eğitim yapmalarını öngörmektedir, yani Rumca, Ermenice vs. 1915 mevzuatı "lisan-ı resmi" olan Türkçe'nin de bu okullarda cemaatin dilinin yanı sıra okutulmasını şart koşturmaktadır. Bu hüküm, Maarif Nezaretî'nin daha önceki düzenlemelerinde de vardır. 1915 mevzuatı ayrıca Osmanlı tarihini ve coğrafyasını da müfredata almıştır. Altını çizelim, burada söz konusu olan Türk tarihi ve coğrafyası değildir; Osmanlı tarihi ve coğrafyasıdır. Ve bu dersleri cemaat, kendi mensuplarıncaya kendi anadillerinde, yani mekteplerin kendi "lisan-ı tedrisiyye"siyle okutabilecektir. Dolayısıyla Türkler tarafından Türkçe okutulması diye bir şey söz konusu değildir. Osmanlı tarihi ve coğrafyası Rumca

da okutulabilir, Ermenice de... Rumca ya da Ermenice okutulabilecek bu dersler, haliyle Osmanlı Rum ya da Ermeni cemaatine mensup kişiler tarafından okutulacaktır, "Türkçe ve Türkler" tarafından değil.

Peki bu Rum ve Ermeni öğretmenleri kim seçecektir? Madde 26'da buna yanıt verilmektedir. "Tedisat-ı taliyye mekâtibiyle darümuallimin ve darümuallimat-ı ibtidaiyye müdîr ve müdire ve muallim ve muallime ve muavin ve muavinelere Darümuallimin ve Darümuallimat-ı aliyyeden ve Darülfünun şubâtından ve sair mekâtib-i aliyyeden mezun olmak şarttır. Cemaatler tarafından müesses mekâtib-i taliyye-i gayri müslime için rüesa-i ruhanileri tara-

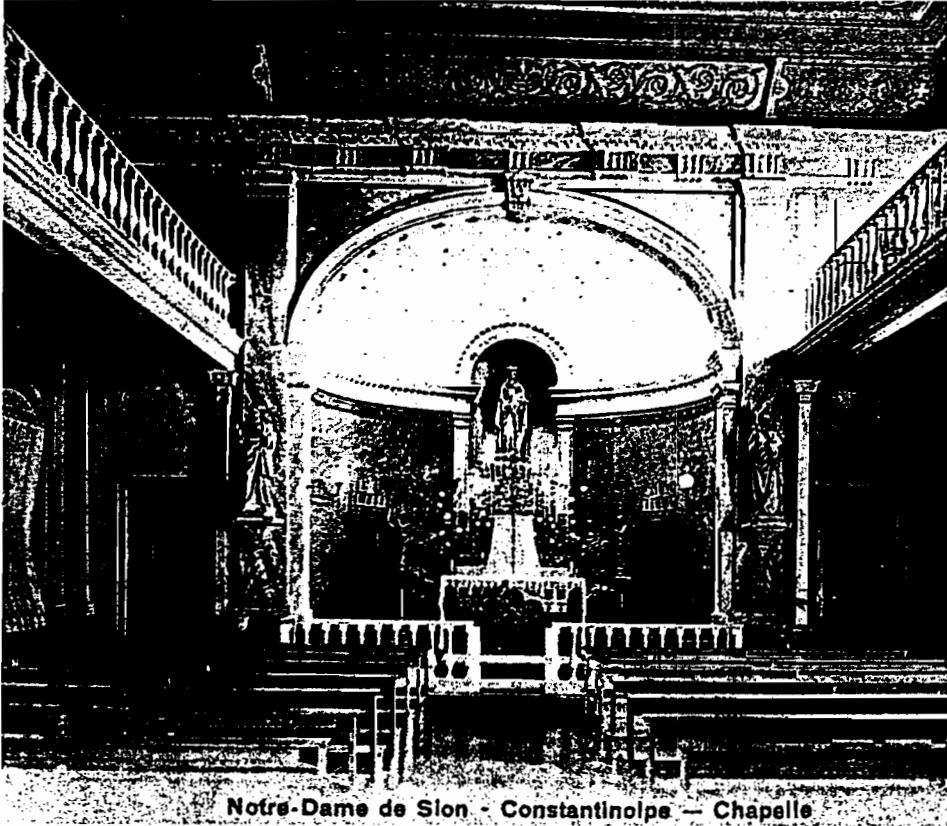
fından işbu dereceye muaddel olarak verilip maarif idarelerince kaydı tahtım edilmiş olan ehliyetnameyi haiz kimseler dahi muallim tayin olunabilirler." Yani cemaatler tarafından kurulmuş gayri Müslim okullarında ruhanî reislerin verilmiş ve yöre maarif yöneticileri tarafından kayıt altına alınıp mühürlenmiş ehliyetnameyi haiz kimselerce bu dersler verilebilecektir.

Sonuçta, pekala bir Osmanlı Rum ya da Ermeni cemaatine mensup bir kişi kendi ruhanî reisinin onayıyla Rumca ya da Ermenice Osmanlı tarihi ya da coğrafyası okutabilecektir. Bu talimatnamenin yayınlanış tarihi 2 Eylül 1915'tir; 1915 günümüzde "etnik temizlik" yapıldığı, "patolojik bir homojenizasyon" politikasının izlendiği, "Türkçülük" adı altında etno-nasyonalizm'in soykırıma dönüştüğü iddialarının ayyuka çıktığı bir yıldır.

İşin ilginç yanı, bu tür bir "homojenizasyon"u inşa eden ve belgeyi görmeksizin hüküm veren, "soykırım" değirmenine su taşıyan Türk eğitim tarihçileridir.

Özetlersek, İttihatçıların "millî eğitim"e yönelik politikaları Osmanlı topraklarında yaşayan unsurları ya da milletleri baskı altına almaya yönelik bir politika olmamış; onları Türkleştirme kaygısı gütmemiştir. İttihatçıların "maarif" politikaları "millî" kaygılarla, her türlü yabancı yönlendirmesinden uzak, öğrencilere Osmanlılık kimliği aşılarmaya yönelik, eğitimi tek bir çatı altında birleştirme girişimidir. Bu, "anayasal vatandaşlık" anlayışı üzerine kurulu bir Osmanlı yurttaşlığı inşa sürecinin parçasıdır.

Notre Dame de Sion'un şapeli.



Notre-Dame de Sion - Constantinople - Chapelle

İSTANBUL ANLATMAKLA TÜKENMEZ

Burası İstanbul, 2700 yıllık zengin bir tarih yaşıyor bu kentte. 1992'den beri, her üç ayda bir, dününden yarımına, çocuğundan paşasına, müzesinden çarşısına, köprüsünden çınarına her yönüyle İstanbul'u yayınıyoruz.

İstanbul, kendini İstanbullu hissedene ve bu kenti sevenler için...

TARİH VAKFI

TAN ULANBUL

ANKARA
BURSA
ERZURUM
İSTANBUL
İZMİR
KONYA
MERSİN
SAMSUN
TRABZON